

Іван Патер

СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ І БОЛГАРІЯ

Український національно-визвольний рух початку ХХ ст. розвивався у контексті міжнародних відносин Центрально-Східної Європи 1914-1918 рр. В той час набрали чіткого визначення програми політичних партій щодо реалізації ідеї незалежності і соборності України, що знайшла найбільш яскравий вияв у діяльності Союзу визволення України. Він був заснований наддніпрянськими політичними емігрантами 4 серпня 1914 р. у Львові. Союз, як безпартійна політична репрезентація національно-політичних та економічних інтересів українців Наддніпрянщини основним постулатом проголосив державність і соборність українських земель, виробив концепцію щодо ролі України в європейській політиці, а реалізацію своїх домагань пов'язував з поразкою Росії у війні [1, 1914, №1, 2].

Політична акція СВУ як у воюючих проти Росії країнах, так і в нейтральних, була однією з ланок його діяльності в роки Першої світової війни. Союз вважав за потрібне знати громадську думку цих країн щодо української проблеми та визволення інших поневолених народів російської імперії. Президія СВУ прагнула залучити до активної роботи якнайбільше чужинців з метою пропаганди українського питання та підтримки його на міжнародному рівні. Тому пропонувалося представникам Союзу публікувати в пресі цих держав комунікації й інформаційні статті про організацію, знайомитися з політиками, публіцистами та громадськими діячами, вияснювати їх ставлення до українців, організовувати в колі чужинців комітети прихильників України, а найголовніше, зумовити їх виступи проти Росії [5, Vol. 7, File 44]. Центром цієї акції були Австро-Угорщина і Німеччина, з урядами яких увійшов Союз у відносини політичного співробітництва, як самостійна сторона. Ці держави стали опорними точками для акції Союзу в інших країнах.

Заручившись заявами відповідальних представників Центральних держав про їхнє прихильне відношення до тих цілей, які поставив собі Союз у зв'язку з війною та сформульованих у платформі, провід організації з перших же тижнів війни почав робити заходи

для популяризації українського питання в інших державах, передусім в Чорноморсько-Балканському просторі, для приєднання дотичних країн до тої позиції у справі війни, яку сам зайняв.

Першим кроком в цьому напрямі була публікація 25 серпня 1914 р. відозв “До громадської думки в Європі” і до окремих народів - румунського, болгарського, турецького, шведського.

У відозвах зверталася увага на загрозу з боку Росії для кожного з цих народів, робився історичний екскурс про взаємини українців з ними, що мали послужити підставою для дружніх відносин у такий складний час, з уваги на спільні інтереси оборони перед російським імперіалізмом.

Звертаючись до болгар, СВУ підкреслював злочинні наміри Росії у цій війні, яка під гаслами “слов’янської єдності та братерства” прагне до загарбання нових територій, підкорити слов’янські народи і “всім їм приготувати ту злу долю, яка спіткала народи, що мали нещастя опинитися в московській державі”. Викривалася гнобительська політика Росії щодо України. Особливо наголошувалося, що Полтавська битва 1709 р. стала важким поворотним пунктом у долі українського народу, який з “слабкої Московщини зробив імперіалістичну Росію”, що “була і є ворогом усякого поступу, могилою народів”. “Ми, українці і, ви, болгари, мусимо рішучо виступити в сей великоважний момент! На нас спадає великий історичний обов’язок здемаскувати брехню московського панславізму! Бо остаточно рішається наша доля - бути чи не бути”. Союз закликав болгар стати в один ряд з українцями проти Росії вірив, що їхні “геройські полки запишуть знову своє ім’я і ім’я болгарського народу на найзнаменитіших сторінках історії”. Водночас СВУ від імені українського народу передавав болгарам “не слов’янські, а загально-людські, найтепліші братерські почуття” [1, 1914, №1,4-5].

Відозви Союзу, по суті, були першими актами української закордонної політики і, взагалі, перший від часів мазепинської еміграції відкритий виступ на міжнародній арені української політичної організації. Але це були лише вступні кроки до інформаційно-дипломатичних акцій, розвинутих СВУ в різних країнах.

В цих акціях хотів Союз спопуляризувати українську справу серед відповідальних політичних чинників балканських і скандинавських держав, а також поміж широкої суспільності в такий спосіб, щоб спонукати ці країни до активної участі у війні на стороні Центральної держав і при тому прищепити погляд, що метою війни на Сході має бути відібрання від Росії українських земель і створення

самостійної української держави. Отже, тим самим назавжди усувалася б небезпека загарбницьких планів Росії супроти Балканів, тому балканські держави повинні б вважати українську справу своєю власною і висувати цей аргумент перед урядами Австро-Угорщини і Німеччини, як умову їх збройного виступу проти Росії.

Центральні держави також були зацікавлені закрити Росії всі дороги на Балкани і залучити на свій бік балканські країни. Тому в своїх дипломатичних ходах вони почали розігрувати й українську карту. Очевидно, з цього українцям треба було найповніше скористати і взяти найбільше політичних користей для української справи.

Така постановка питання участі балканських держав у війні проти Росії, забезпечуючи їхні власні інтереси, одночасно зміцнювало б позицію українських політичних чинників — Союзу визволення України і політичного представництва австрійських українців стосовно центральних держав, схилиючи їх уряди до вияснення свого відношення до українського питання та відповідного трактування практичних постулатів українських політичних організацій в справах наддніпрянських земель, що евентуально будуть відбиті від Росії, так і західноукраїнських, що належали до Австро-Угорщини.

Крім того, чорноморсько-балканські країни розглядалися СВУ як важлива оперативна база для контактів з Україною й можливих воєнно-політичних дій на самій українській території у випадку вступу балканських держав на стороні Австро-Угорщини і Німеччини. Саме через це Президія СВУ відрядила наприкінці вересня 1914 р. двох своїх представників — М.Меленевського і Л.Ганкевича на Балкани. Вона доручила їм зав'язати з урядовими і громадськими чинниками чорноморсько-балканських країн, щоб викликати прихильне ставлення до українських визвольних змагань та дістати необхідну допомогу для розгортання своєї діяльності.

Болгарія стала після Румунії другою країною Чорноморсько-Балканського простору, куди Союз визволення України вислав своїх представників. Ще перед їх від'їздом за відозву “До болгарського народу” Президія СВУ отримала 14 вересня 1914 р. від Болгарського Національного Союзу в Софії за підписом його президента Т.Бойчева та секретаря Ст.Чоукова лист, в якому висловлювалася надія про утворення української самостійної держави. Цей лист свідчив, що накреслена Союзом акція на Балканах знайде в Болгарії добрий ґрунт, і громадськість країни психологічно до цього готова. У листі-відповіді СВУ подякував болгарам за доброзичливе ставлення до національних змагань українців [1, 1914, № 1, 7].

Приїзд М.Меленевського і Л.Ганкевича до Софії щиро привітала місцева преса, що відпоручники СВУ знайдуть в Болгарії братерське прийняття, оскільки є заступниками українського народу, спорідненого болгарам, який перебуває під нещадним гнітом російського царизму. Отож Росія повинна програти у війні, що зумовить національне визволення України [1, 1914, № 2, 10].

М. Меленевський 9 жовтня 1914 р. повідомляв Президію СВУ про його і Л. Ганкевича зустріч з урядовцями і діячами Стамбульської партії, зокрема з її керівником, колишнім міністром Генадієвим. Він офіційно пообіцяв підтримувати на політичному кону українську справу та регулярно виступати про неї у болгарській пресі. Більшість політиків, з якими розмовляли М. Меленевський і Л. Ганкевич, навіть ті, що належали до “опозиції” підтримували позицію Союзу, висловлювали своє бажання обстоювати інтереси українського народу. Лише т.зв. “широкі” (фракція соціал-демократії) негативно сприйняли акцію СВУ.

М. Меленевський інформував Президію СВУ про головні політичні партії в Болгарії, їх орієнтацію у зв'язку з війною та ставлення до українського питання. Він підкреслював, що болгарське суспільство ділиться на дві різко протилежні групи. Перша — це ліберальна, новоліберальна й народно-ліберальна партії, що складають урядову більшість і рішучо настроєні антиросійськи, особливо народно-ліберальна або стамбульська з її газетою “Воля” — офіційним урядовим органом. Антиросійську позицію займала й соціал-демократія, напрямку “вузьких” з органом “Робітничий Вєстник”. До другої групи належали партії т.зв. “об'єднаної опозиції” до уряду з більш-менш російською орієнтацією — народняки, поступові ліберали, радикали, демократи, “земледьци” (селянська партія — найбільш порядна з опозиції) і “широкі соціал-демократи з органом “Народ”. Русофілство здебільшого підтримувалося фінансово російським урядом. Тому не дивно, що прибічники першої групи партій, що з симпатією ставилися до українського питання, з презирством називали русофілів “зрадниками”, відмовляли їм права називатися болгарами” [1, 1914, № 2, 12].

Політичне становище Болгарії справді було сприятливе для розуміння значення української справи в збройному конфлікті двох коаліцій європейських держав і на відношення обидвох народів до воюючих сторін. Політика Росії на Балканах привела Болгарію до воєнних конфліктів з Румунією і Сербією, позбавила її здобутків переможної війни (1912 р.) з Туреччиною, дискредитувала ідею

балканської федерації і тим самим відзначала її місце в європейській війні. Але Болгарія стримувалася від вступу у війну, бо полагодження територіальних справ шляхом війни на стороні Центральних держав вимагало заporуки, що Росія назавжди буде позбавлена змоги втручатися у балканські справи.

Тому болгарський політичний світ позитивно поставився до національно-державницьких змагань російських українців, але хотів знати, за донесеннями М. Меленевського, відношення до української проблеми Центральних держав [5, Vol 7, File 35]. Тим часом урядові кола не виходили поза довірочні заяви й платонічні симпатії до українських визвольних змагань, стримуючись від офіційних меморандумів.

Стриманість Центральних держав стосовно українського питання не стала на перешкоді для розбудови і зміцнення українсько-болгарських відносин. “Грунт для цього, помимо тих “добродійств”, яких зазнавали обидва народи від Росії, і спільних їхніх політичних інтересів, — писав один із лідерів СБУ А. Жук, — лежав глибоко і ідентичності їхньої психіки, як результат старих культурних взаємин, так що представники обидвох народів розумілися з півслова і однаково реагували на всі явища життя” [5, Vol7, Vile 35]. Цікавіми під цим оглядом є спостереження М. Меленевського. У статті “На Балкані. В Болгарії” він писав: “Не дивно, що нас, українців, тут відразу розуміють. Не дивно, що наш Шевченко, який був першим слов’янським поетом, з котрим болгари зазнайомилися, читається болгарами як рідний поет. Не дивно, що нашого Драгоманова привітали болгари як рідну людину. Македонське питання ще більше улекшує в сучасну добу це розуміння. Коли розкажуєш, наприклад, як Росія заборонила українську мову в школах на Україні — болгарин все перебиває: еге ж, тож це ж так, як зробили з нами серби в Македонії. Як говорили, що цар з російським синодом знищив самостійність української церкви, — то це ж як з нами в Македонії, каже знову болгарин. І відразу його серце відкрите для вас, коли він не ходить до “господина Совинского” (російський амбасадор) і не годує звітлія своїх політичних симпатій рублями. Але навіть ідейні русофіли, а не ті, що годуються за рублі, годяться з вами і обурюються на переслідування “братями” слов’янами українського народу” [1, 1914, № 3-4, 12].

Великий вклад у культурне життя Болгарії вніс М. Драгоманов, що від 1889 до 1895 р. очолював кафедру історії у Софійському університеті, “відкривши перед болгарською інтелігенцією широкі вид-

нокруги” [7, 1916, 25]. Після його смерті осередком болгарсько-українських культурних взаємин у Софії був професор І.Шишманов з дружиною Людмилою, дочкою М. Драгоманова. До них власне найперше вдалися представники СВУ і при їх допомозі почали нав’язувати зв’язки з болгарськими журналістськими і політичними колами. Професор Шишманов добре орієнтувався в українській справі, опублікував у болгарській пресі багато статей про Україну і, особливо, багато допомагав українцям у виданні матеріалів болгарською мовою, як перекладач, редактор, коректор і т.д. У Софії українська акція розвивалася на ґрунті, який підготував М. Драгоманов [5, Vol 7, File 35].

Налагодивши за допомогою Шишманових потрібні зв’язки, М. Меленевський виїхав для подальшої роботи до Константинополя, а Л. Ганкевич залишився у Софії. Його діяльність мала успіх: болгарська громадська думка, за винятком завзятих москвофілів, була за короткий час завойована для української справи.

Проте відповідальні болгарські політики спочатку відкрито не заявляли про своє ставлення до українського питання. Коли на початку листопада 1914 р. в Софії та Константинополі були галицькі політики Л. Цегельський і С. Баран, то офіційні болгарські та турецькі чинники цілком інакше, менш стримано поставилися до української справи, в пресі з’явилася офіційна інформація про порозуміння урядових чинників [5, Vol 7, File 35].

Поїздка на Балкани галицьких політиків посилила акцію СВУ шляхом приєднання впливових структур до ідеї незалежності української держави. Болгарський президент міністрів Радославов прийняв українських діячів на спеціальній аудієнції, на якій заявив, що “знає українську справу, признає її інтернаціональне значення, що він та його уряд, як тільки матимуть нагоду, якнайширше підіпруть змагання українського народу до національної самостійності”, а єпископ Кусевич з Македонії “благословляв українські змагання до відбудови держави св.Володимира [3, 1914, 14 листоп.]. С. Баран відзначав, що такі відомі діячі як д-р Радославов і д-р Генадієв у Софії, у Туреччині Енвер-Паша і Талаат-Бей та багато інших відомих політиків висловлювали тверду віру у тому, що “у теперішньої світової допомоги повстане над Чорним морем нова Українська держава, як охоронний мур проти російської навали на Балкани і Середземне море, якнайпевніша асекурація (страхування) їх власної державної самостійності, як певне забороло, яке здержить дальший похід російських орд на Європу [3, 1914, 21 листоп.]

Про візит представників Головної Української Ради і СВУ го-

лосно заявила місцева преса. Однією з перших була стаття Д. Гаджанова в “Камбані — “Малорускиять апель и фалитьть на русофил политика” з приводу оголошених перед тим в болгарській пресі відозв Союзу: “До громадської думки Європи” і “До болгарського народу”. Автор стверджував, що обидві відозви “зробили потрясаюче враження на болгарське громадянство” і “дуже збентежили москвофільські круги”. Майже в кожному числі “Камбана” публікувала більші чи менші статті, замітки, інформації про Україну, досить часто з’являлися передруки з “Ukrainische Nachrichten”. Газета навіть запровадила рубрику під заголовком “Україна” або “Руска Україна”, помістила карту України, назвавши її “Нова славянска держава”.

Напівурядова “Воля” (орган Геннадієва) в декількох номерах помістила переклад виданого Союзом короткого німецького “Огляду української історії” М. Грушевського — “Пръиедь на Украинската история”. Згодом цей болгарський переклад вийшов окремою відбиткою накладом Союзу. Ця ж газета опублікувала статтю В. Дорошенка “Політичні партії на російській Україні”, протест українських депутатів проти насильства росіян над свободою віри в Галичині. “Народи и Права” (урядовий орган президента міністрів Родославова) подали розділ з брошури С. Рудницького “Україна і Українці” про українську культуру — “За Україна”. “Дневникъ” (орган стамбулістів) у статті “Посльъдници отъ войната. Украинскиятъ въпросъ” вітав змагання українців до національної свободи і самостійності і бажав їм здійснення цих прагнень [1, 1914, № 5-6, 11].

Газета “Единство” з приводу виданої СВУ болгарською мовою брошури Л. Цегельського помістила статтю професора Софійського університету під криптонімом Д. “Русия й Украина”. Автор, зокрема, наголошує: “Ми перечитали з великим зацікавленням брошуру Л. Цегельського “Як Росія визволяє Україну”. Слушно дано їй заголовок “Не освободителька, гнобителька народів”. Симпатичний борець за незалежність своєї вітчизни може надіятися на співчуття всіх чесно думаючи болгарів. Коли слов’янофіли щирі приятелі слов’янського братерства, а не тільки агенти панрусизма, той вони це підтвердять. Ми самі відчули солодощі російської управи в часі окупації, знаємо й всі російські змагання скомпроментувати молоде болгарське князівство, а потому царство, і тому ми віримо всім тим потрясаючим подіям з історії України та її теперішності, котрі характеризують систематичні зусилля центрального уряду задушити відродження того здатного до життя й численного

народу.” У своїх міркуваннях про брошуру Л.Цегельського автор висловлює надію на успішне завершення національно-визвольних змагань українців. “В інтересі культурної Європи і Болгарії, щоб українці осягнули свій ідеал! Українська держава заспокоювала б не тільки національні змагання того поневоленого народу, що хоче волі, яку має 5 млн. болгарів, а була б також охоронним валом проти всякого розширення Росії на захід і південь, а тоді обезпечені були б і балканські народи [1, 1917, № 5-6, 11].

Цілий ряд статей і заміток (паралельно українською та німецькою мовами) містила “Bulgarische Handelszeitung”, що виходила в Софії також і болгарською мовою — “Български Търговски Вѣстникъ”. Однією з перших була стаття “Українці”, а також передруки з “Українische Nachrichten”, зокрема замітки про виступ Є. Левицького в Берліні, статті “Брехлива політика” (“Лъживати политика”), а також Болгарського Національного Союзу до СВУ,

відозва Союзу до турецького народу, рецензія на брошуру Л. Цегельського. Чимало заміток друкувалися не лише в органах, які симпатизували українцям, але й в русофільських.

Українська справа відбивалася живим відгомном у болгарській пресі. Софійський часопис “Дневникъ” 18 січня 1915 р. опублікував статтю, в якій обговорювалися змагання українців до самостійної держави. В ній, зокрема, зазначалося, що українські змагання повинні відкрити балканським державам очі на те, на чому тримається політика Росії. Російський деспотизм агресивний і непримиримий супроти своїх сусідів. Стосовно цього балканські держави повинні собі уявити, що станеться з ними, коли перемаже Росія. Утворення української держави віддалить Росію від Чорного моря і тим самим стане для Балкан охоронним муром перед московською небезпекою. “Тому, — підкреслювалося у статті, — утворення української держави є історичною необхідністю для всіх держав, існуванню яких загрожує Росія”. Висновки статті подали всі часописи Австро-Угорщини і Німеччини [1, 1915, № 9-10, с.17].

Найбільше популяризувала українську ідею серед болгарського народу “Камбана”, редактором якої був Христо Станчев, гарячий прихильник і приятель українців. Навіть у русофільській газеті “Пръпорецъ” (орган демократів) з’явилася стаття про українців болгарського поета С. Чилинчирова, а також його переклад деяких віршів Т.Шевченка. Орган болгарських робітничих синдикатів “Социалистически Пръгледъ” опублікував велику статтю Л.Ганкевича про український робітничий рух.

Не тільки часописи, але тижневики й місячники висвітлювали українське питання. У тижневику “Свободно Мнѣние” з’явилася стаття Людмили Шишманової про Михайла Павлика. Місячник “Читалище” (орган “Союзу болгарських читалень”) подав статтю професора Івана Шишманова про українські читальні та кооперативи в Галичині та рецензію редактора цього журналу Н.Станева на працю М.Грушевського “Огляд історії українського народу”.

Не відставала й провінційна преса. “Ратникъ” в Русуку, “Бургаски Гласъ” в Бургасі, “Зарница” в Пловдиві та багато інших писали про українські справи.

Українська тема знайшла своє місце в опублікованих книгах і брошурах, що вийшли на той час в Болгарії. У поважній праці А.Кермекиєва “Какъ заблуждавать народа” автор присвячує цілий уривок історії українського народу, закликає підтримувати самостійність України.

У збірнику історичних і політично-економічних статей “Централнить сили и България” Л.Ганкевич помістив статтю про історію болгарсько-українських відносин до війни та під час війни, ставлення болгарського уряду до української справи, заяви відомих політиків й учених, ставлення болгарської преси до українців [1, 1915, №29-30, 19-20; 7, 1915, 11 Nowembers; 1, 1916, № 5-6, 46-47].

Після вступу у війну Болгарії на боці Центральних держав в часописі “Военні Вісти” була надрукована стаття, в якій обговорювалися відносини між Румунією та воюючими державами і зазначалося, що “на випадок тріумфу почвѣрного Союзу наступить по війні утворення самостійної української держави, яка відділить північний колос від балканських держав і цей момент румунські правлячі кола повинні мати на увазі” [5, Vol 7, File 35].

Русофільський табір у Болгарії слабо реагував на українську пропаганду. Його преса дуже рідко друкувала ворожі виступи проти українців. Зате галицький москвофіл-емігрант Я.Романчук, що працював професором у Варні, випустив брошуру проти українства під назвою «Європейската война й русско-украинския вопросъ». Вона спрямовувалась проти згаданої вище публікації Л.Цегельського. Автор, обстоюючи москвофільські позиції, заперечував окремішність українського народу, а українство, взагалі, вважав австрійським витвором і німецькою інтригою.

Л.Цегельський виступив з гострою критикою цих тверджень Я.Романчука, а заодно й болгарського русофіла Н.Бобчева, зокрема, за статтю про українську справу, написану в москвофільсько-

му дусі й надруковану в книжці “Българска Сбирна”. Л.Цегельський опублікував як відповідь - полемічну брошуру “Украинство нѣмска интрига ли є? Отговоръ на русофилитѣ Я.Романчукъ и др. Н.Бобчевъ”, в якій викрив і заперечив наклепницькі вигадки цих авторів щодо українців та їхнього прагнення до незалежності. У виданні цієї брошури також допомагав І.Шишманов.

Брошури Л.Цегельського мали значний успіх. Їх високо оцінили болгарська, а також константинопольська преса. Надзвичайно прихильно оцінив ці публікації професор Т.Панов, який відзначав: “В народ понесли українську справу в Болгарії борці українського визвольного руху в Софії, передусім др. Цегельський, що своїми обома знаменитими писаннями познайомив болгарську читаючу публіку із станом справи [1, 1916, № 54, 572].

Пропаганда української справи на сторінках болгарської преси свідчила про великий інтерес до неї. Вона показувала багато повчального як в історичному розвитку, так і в сучасності. Болгари ставилися до неї з симпатією та бажали українцям побудувати незалежну державу.

Велике невдоволення в болгарській пресі та громадськості викликає промова в рейхстазі німецького канцлера Бетман-Гольвега 5 квітня 1916р. Про воєнні цілі Німеччини, в якій він говорив про розв’язку польського питання, не сказавши нічого про українську справу і Балкани. “Камбана” вважала виступ канцлера як “вступ до переговорів у справі миру, висловлювала сподівання, що його основою стануть Вільна Польща, Велика Болгарія, Албанія і Україна [1, 1916, № 37,310].

Українська справа у Болгарії набирала щораз більших масштабів. Її піднімали на народних вічах, які організовували переважно соціал-демократи з приводу війни. У Софії 24 січня 1915р. відбулося віче, у якому брало участь приблизно 5000 чол. На ньому прийнято ухвалу, спрямовану проти російського царизму, а також висловлено підтримку у справі здобуття повної самостійності українським народом.

Лідер групи незалежних соціал-демократів, посол до болгарського парламенту Н.Харлаков, об’їжджаючи країну, влаштовував робітничі збори, на яких згадував і про тяжку долю українців під пануванням російського царизму. Таким чином широкі болгарські маси знайомились з українським питанням.

На народному віче у Варні посол Г.Кирков підкреслив: “Росія загарбала Україну, щоб мати доступ до Чорного моря, а коли вона

тепер хоче “визволити” інші народи Європи, то нехай наперед визвільте у себе вдома українців, поляків і т.д.”

Такі прояви братерського почуття з боку болгар до України, виступи широких народних мас на підтримку національних прагнень українців свідчили про великі масштаби діяльності Союзу визволення України.

Союз використовував будь-яку нагоду, щоб подякувати болгарам за прихильне ставлення до українських визвольних змагань та водночас показати свою найбільшу повагу до їх національних прагнень.

З приводу тридцятих роковин об'єднання Східної Румелії з болгарською державою у “Вістнику” було надруковано передову статтю “Українці - Болгарам!”. Союз наголошував, що між майбутньою незалежною Україною і “Великою Болгарією” завжди існуюватимуть братерські почуття [1, 1915, № 33-34, 1].

Після вступу Болгарії у війну на боці Центральних держав (14 жовтня 1915 р.), вона через два місяці зайняла Македонію. З цього приводу СВУ надіслав голові уряду В. Радославову вітальну телеграму, текст якої подали болгарські часописи і висловилися дуже прихильно про українські змагання до державної незалежності [1, 1916, № 5-6, 44].

При всій прихильності болгарської громадськості та урядових кіл до українських національно-визвольних змагань не можна ствердити, що українська пропаганда не зустрічала ніяких перешкод. Слід зазначити, що деякі русофільські органи болгарської преси об'єктом своїх нападом обрали представника СВУ Л. Ганкевича, домагаючись його видалення з Болгарії [5, Vol 7, File 35]. Російський кореспондент газети “Утро Росії”, колишній еседек Язвиський-Верус підкреслював, що Софія стала головним центром українського мазапінства, де СВУ видає шкідливі для болгарів газети і брошури. Проте ця кампанія проти Союзу була лише прикриттям агентурних дій російського уряду в Болгарії, яка привела до арештів за шпигунство на користь Росії цілий ряд болгарських громадян русофільського спрямування [1, 1916, № 29-30, 235]. Л. Троцький, займаючи в роки Першої світової війни центристську позицію у більшовицькій партії в питаннях війни і миру, різко виступав проти пропаганди Союзом української справи, вважаючи її “простими плітками” [8, 9].

Не дивлячись на антиукраїнську спрямованість російської шовіністичної преси, публікації на її сторінках проти Союзу визволення України мали й зворотний бік дії. Адже в такий спосіб широкий загал української суспільності дізнавався про велику роботу за

кордоном щодо української справи. Пропаганда українського питання на Балканах викликала нападки не тільки з російської сторони, але й польської.

Член СВУ М. Новаковський у звіті від 26 грудня 1914 р. до Президії Союзу про поїздку до Болгарії зазначав, що під час аудієнції Л. Ганкевича в австро-угорського посла у Софії графа Тарновського (поляка) відбулася розмова про стан української справи та прагнення українців і майбутні кордони самостійної України. Посол не дуже прихильно поставився як до самої ідеї незалежності, так і входження до складу майбутньої української держави Волині та Поділля. “Чи це не подобається графові Тарновському, передусім прилучення Волині й Поділля, як полякові, чи як австрійському дипломатові, чи ці психології і аспірації разом викликають у нього старі настрої”, — підсумовував М. Новаковський [5, Vol 7, File 35].

Краківська газета “Nowa Reforma “Propaganda Ukrai w w Bulgarii, Rumunii, Turcyi”, крім перекручень, неприхильності до українського руху, все-таки відзначила, що “українці вміють агітувати як у середині краю, рівно ж і поза ним” [6, 1915, 5 stycz.]. Надзвичайно вороже і з явно денунціаторською метою писала про пропаганду Союзом української справи на Балканах і загальнопольська “Gazeta Warszawska” [1, 1915, №7-8, 17].

Таким чином, українська справа набирала все більшої ваги на політичній арені Європі. Об’єктивні обставини ставили її в центрі велетенської боротьби, що мала закінчитися знищенням “російської небезпеки” та утворенням незалежної української держави, як гаранту мирного європейського розвитку. Це розуміли численні політики, вчені, уряди держав, ворожих Росії.

В жовтні 1916 р. болгарські війська брали участь у воєнних діях проти Румунії, яка перед тим приєдналася до табору Антанти. В результаті удару німецько-болгарсько-турецьких військ по румунській армії до кінця грудня 1916 р. вся Добруджа до гирла Дунаю була зайнята болгарськими військами. Моральне значення румунсько-російських поразок для дальшого розвитку воєнних подій було дуже велике, але безмірно більше стратегічне. Росіяни не здобули Царгород, не зруйнували “непокірної” Болгарії, не відтягли Туреччини від Центральних держав. Навпаки, Почвірний союз здобув міцну охоронну лінію Дунаю, війська якого наблизилися до південної України, що тим самим усунуло від неї небезпеку майбутнього нового наступу росіян. “Для українців, — зазначав член СВУ Микола Троцький, — перемоги в Добруджі мають не лише те

безпосереднє значення, що вони є поразками російського націоналізму. Для майбутнього національно-політичного життя українського народу сучасні воєнні події в Добруджі можуть мати значно більше значення, ніж спричинене ним тимчасове ослаблення російського націоналізму” [1, 1916, № 123, 718].

СВУ вважав, що у випадку захоплення Росією Добруджі та смуги болгарського і турецького узбережжя з Царгородом українці були б відрізані від інших країн на півдні, тому звільнення України з-під російського ярма відсунулося б на невизначений період, якщо не стало би повною утопією, а Чорне море з окраїни Російської держави стало би етапом нової російської експансії на південь і південний схід.

Повалення царизму в лютому 1917 р. мало велике значення й для майбутньої долі Болгарії та всіх балканських народів. “Тому можна сподіватися, — писав член СВУ І. Бочковський, — що Балкани, здихавшись провокаторської царської “визвольної” опіки, перестануть бути у майбутньому політичним вулканом Європи, вибухи якого, можливі у кожній хвилині, загрожували спричинити всесвітню воєнну пожежу, подібну до тої, котра вже понад три роки лютує над нещасною людкістю” [1, 1917, № 167, 590].

Болгари з розумінням віднеслися до тих національно-політичних подій в Україні, що сталися у зв’язку з лютневою революцією та утворенням Центральної Ради. Софійська “Deutsche Balkanzeitung” від 24 квітня 1917 р. подала передову статтю під заголовком “Вулиця для волі!” з приводу ухвали Українського національного конгресу 19 квітня 1917 р. щодо національно-територіальної автономії України в федеративній Росії. Згадувалося й про працю під час війни над оволодінням громадської думки для відірвання України від Росії, зокрема про Союз визволення України з його програмою державної незалежності, зазначалося дуже добре розуміння болгарами змагання українців до волі й самостійності. Також наголошувалося, що вільна, незалежна Україна стане найкращим і найпевнішим причітком для південно-східних земель і мостом народів від східних до західних країв. Автор статті підкреслював: “Ледве чи буде хоч один болгарин, для котрого був би сумнівним успіх тридцятимільйонного народу на шляху до самостійного державного й національного існування, коли піде ним поважно, згідно й рішуче. Бо такі ж прикмети проклали несподівано в короткому часі для такого багато слабшого болгарського народу вулицю до волі, котрого він сміливо й певний перемоги йде назустріч ясній і веселій будуччині”.

9 лютого 1918 р. Україна підписала у Бересті мирний договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, який мав покласти кінець страхіттям війни і встановити між ними дружні відносини в політичній, економічній і правовій сферах. За Болгарію договір підписали Президент Міністрів В. Радославов, послы А. Тошев та І. Стоянович, військовий повноважений П. Ганчев і Т. Анастасов [2, 149]. 15 липня 1918 р. Болгарія провела у Відні ратифікацію договору. Протокол про обмін ратифікаційними актами з боку Української Держави підписав посол В. Липинський, а від Болгарії заступник посла у Відні М. Джеббаров.

Після ратифікації мирного договору між Україною та Болгарією були встановлені дипломатичні відносини. Болгарія першою прислала до Києва свого представника професора І. Шишманова, людину зв'язану з Україною надзвичайними сердечними симпатіями. Він кілька разів був на Україні, знав багатьох українських діячів, добре був поінформований щодо українського національно-визвольного руху, за успіхами якого стежив з великою увагою. “Трудно було знайти кращого представника Болгарії в Києві з погляду інтересів зміцнення приязних відносин між Болгарією і Україною, як професор Шишманов”, — зазначав Д. Дорошенко [4, 140].

Прихильно ставлячись до української держави, вважаючи Болгарію і Україну природними союзниками, І. Шишманов радів з того, що тепер замість імперіалістичної Росії сусідом Болгарії на північному березі Чорного моря є Україна. “Ціла Болгарія, — писала газета “Діло”, — з прихильністю поставилася до справи визволення України з-під московського ярма, а Шишманов заманіфестував цю симпатію своєю роботою для Союзу визволення України [3, 198, 1 трав.]. Слід зазначити, що український посол О. Шулгин теж був тепло прийнятий у Болгарії.

Згодом, коли в Болгарії виникла невелика українська колонія, з ініціативи Шишманова і під його головуванням 26 березня 1920 р. у Софії було засноване Болгарсько-Українське Товариство, яке проіснувало до радянської займанщини у 1944 р. Після Другої світової війни культурні зв'язки між УРСР і Болгарією були дуже тісні. Однак повна підпорядкованість офіційній політиці значно зменшувала результати праці над українсько-болгарським зближенням.

Нині Українська держава докладє значних зусиль у справі дружніх відносин з Болгарією в усіх галузях економічного, політичного та культурного життя в контексті взаємин з країнами Європи.

Джерела та література

1. Вістник Союзу визволення України (Вістник). — Відень, 1914-1917.
2. Воляник С. Берестейський договір 9.II.1918. - Київленд, 1989.
3. Діло. — Львів, 1914-1918.
4. Дорошенко Д. Історія України. — Нью-Йорк, 1954. — Т.2.
5. National Archives of Canada (The Andry Zhuk Collection, MG 30, C.167).
6. Nowa Reforma. — Krakow, 1915.
7. Ukrainische Nachrichten. — Wien, 1916.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф.4405. — Оп.1. — Спр. 9.